

**T.C.
BATMAN VALİLİĞİ**

**I.ULUSLARARASI
BATMAN VE ÇEVRESİ
TARİHİ VE KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU**

**1st INTERNATIONAL
SYMPOSIUM ON THE
HISTORY AND CULTURE OF
BATMAN AND ITS VICINITY**

IULUSLARARASI
BATMAN VE ÇEVRESİ TARİHİ VE KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER
Cilt: II

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Salim CÖHCE
Doç. Dr. Ahmet TAŞĞIN
Öğr. Gör. Çetin ÇELEBİ

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Yrd. Doç. Dr. Adnan ÇEVİK

YAYINA HAZIRLIK

Haşim KOÇ - Kürşad ERİŞTİ

KİTAP TASARIMI

Macit GÜREL

MİNYATÜRLER

Yrd. Doç. Dr. Ömür KOÇ

YAN KAPAK EBRULAR

Öğr. Gör. Çetin ÇELEBİ

KAPAK

Macit GÜREL

BASKI VE CİLT

Esen Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

İkitelli Organize San. Bölgesi

Atatürk Bulvarı No:103

34260 İkitelli/İst.

Tel: 0212 549 25 68

Faks: 0212 549 25 74

İSTANBUL 2009

ISBN: 978-605-378-043-4

Telif hakları *Batman Valiliği*'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden
iktibas edilemez.

Kitapta yer alan makalelerin sorumluluğu yazarlarına ait olup kitaptaki görsel malzemelerin tamamı
yazarları tarafından sağlanmıştır.

YEZİDİLİK TEOLOJİSİ:
BATMAN YEZİDİLERİ ÖRNEĞİ

ZEHRA IŞIK*

* Zehra IŞIK (Y. Lisans Öğrencisi)
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - DİYARBAKIR

YEZİDİLİK TEOLOJİSİ: BATMAN YEZİDİLERİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Farklı inançları bünyesinde barındıran Yezidilik, Ortadoğu dinleri arasında oldukça dikkat çekici bir yere sahiptir. Yezidilerin kendi kaynaklarından hareketle inanç sistemini; Tanrı inancını, Yezidilik teolojisinde merkezi bir yeri olan Melek Tavus ve melek inancını, Şeyh Adi inancını, evren ve insan anlayışlarını, tenasüh inancını, ölüm ve öte dünya algılarını incelemek Yezidiliği ve Yezidileri tanımak ve anlamak için oldukça önemlidir. Yezidiler Irak, İran, Suriye, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Avrupa ülkelerinde yaşamaktadırlar. Türkiye’de ise Batman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Siirt bölgesinde yerleşmişlerdir.

Yezidilikte bütün her şeyi yaratan tek bir Tanrı inancı vardır. Monoteist karakterli olan Yezidilikte Yüce Tanrı, Huda, Azda ve Yezdan gibi isimler ile tavsif edilir. İnanç sisteminin merkezinde baş melek Melek Tavus’a ilişkin öğretiler yer alır. Dünyanın yönetimi ve denetimi üzerinde büyük bir gücü olduğuna inanılır. Onunla birlikte altı büyük meleğin varlığı da kabul edilir

Yezidi inanç sisteminde Şeyh Adi güçlü bir motiftir. . Yezidi dininin en önemli kutsal şahsiyeti olan Şeyh Adi’nin bizzat Melek Tavus’un inkarnasyonu olduğuna inanılır. Şeyh Adi’nin Laleş’teki mezarı, Yezidilerin hac mekanıdır.

Yezidiliğin kutsal kitapları olan Mushâf-ı Reş ve Kitâb-ı Cilve’de evrenin ve insanın yaratılışına dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca Yezidi inancını, nesilden nesile aktaran en önemli Yezidi kutsal kaynakları arasında yer alan Kavillerde (Qewl) yaratılış ve türeyiş ile ilgili mitoslar yer almaktadır. Tenasüh inancı da Yezidilikte önemli bir yere sahiptir. Yezidiler, tenasüh inancıyla birlikte kıyamet ve ahiret hayatının varlığını da kabul ederler. Ancak ahiret hayatına inanç tenasühü tamamlayıcı bir unsurdur.

Yezidiler, soylarını kutsal bir kökene bağlar. Bu köken, Hz. Adem’in saf zürriyetinden olan Şehid b. Cer’in soyudur. Bu nedenle Yezidiler, seçilmiş bir halk olduklarına inanırlar ve kendilerini “Huda’nın Halkı” olarak tanımlarlar. Bu bağlamında Yezidilik, soya bağlı ve etnik kökenli bir inanç olduğu söylenebilir.

THEOLOGY OF YEZIDISM: YEZIDIS IN BATMAN

ABSTRACT

Yezidism that shelters different belief systems in its structure has a remarkable place among the Middle East religions. To survey their belief in God, belief in angels and belief in Peacock Angel, that has a central place in Yezidism theology, belief in Sheykh Adi, concept of universe and human, perception of death and afterlife is important to understand and know Yezidism and Yezidis. Yezidis live in Iraq, Iran, Syria, Turkey, Azerbaijan, Georgia, Armenia and in European countries. In turkey, they live in Batman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa and Siirt.

In Yezidism, the belief that one God creates everything is common. Yezidism has monotheist character and God is described by names like Khudâ, Azda and Yezdan. The archangel Peacock Angel is in the center of belief and covers important knowledge in Yezidism. Also, six major angels have important part together with Peacock Angel that has a major power over the world’s control.

In the belief system of Yezidism, Sheykh Adi is a powerful motif. It is believed that Sheykh Adi is Peacock Angel’s incarnation and the most important holy being in Yezidism. Sheykh Adi’s tomb in Lalesh is Yezidi’s pilgrimage place.

In Mushaf-ı Resh and Kitab al-Jilwah, the holy books of Yezidism, informations about the creation of universe and human being are given. The Qawls are among the religious scriptures of Yezidism which conveys information from generation to generation. In Qawls, there are myths about the creation and early history of humanity. Transmigration of the soul has an important part in Yezidism,. Yezidis accept the existence of the Day of Judgement and afterlife together with the belief of transmigration of the soul. On the other hand, the belief in the afterlife is an item of complementary of transmigration of the soul.

The Yezidis attach their race to a secret origin which is Shahid b. Jarr who is considered Adam’s pure descendance. The Yezidis therefore believe that they are selected nation and describe themselves as ““Khudâ’s nation”. In this sense, it can be said that Yezidism is committed to ancestry and ethnics.

Yezidi kutsal metinlerine göre Yezidiliğin inanç sistemini bir bütün halinde sunmak ve parçayı bütünden koparmadan anlamaya çalışmak, kendi dünyalarının kurgusunu görmemiz için kaçınılmaz bir durumdur. Onların dünyasından bakabilmeyi öğrenmek, farklı oluşlarını yakalamak ve onları var kılan esasları görmek gerekir.

Yezidiler ve Yezidilik üzerine yapılan çalışmaların taraflı, eksik ve yanlış oluşu nedeniyle, bu dini ve mensuplarını tanımak bir ihtiyaç haline gelmiştir. Yezidiliği ve Yezidileri tanıma ve anlama ihtiyacı bu tür çalışmaların önemini daha da artırmaktadır. Mezopotamya bölgesinde hala varlığını sürdüren Yezidi dinsel geleneğini tanımak, o bölgede yaşamakta olan kültür ve dinler arasındaki etkileşimi görmemize de yardımcı olacaktır.

Yezidiler, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Siirt ve bunlara yakın çevrelerde az da olsa halen varlıklarını sürdürmektedirler. Batman’da yaşayan Yezidilerin büyük bir çoğunluğu Avrupa’nın, başta Almanya olmak üzere, bazı ülkelerine göç etmişlerdir. Batman’da yaşayan Yezidilerin inanç ve gelenekleri, diğer coğrafyadaki Yezidilerle paralellik gösterir. Yezidiler din ve kültürlerini şifahi olarak öğrendiklerinden dolayı Batman’da yaşayan bir Yezidi ile Laleş’te yaşayan bir Yezidi arasında, inanç bakımından pek fark görülmemektedir.

Yezidi yazılı metinleri olan *Mushâf-ı Reş* ile *Kitâb-ı Cilve*’nin dışında, söz konusu dinin öğretileri şifahi olarak aktarılmaktadır. Yezidilerin büyük bir kısmının yazı yazmayı bilmemeleri ve okuryazarlığın dinen caiz olmaması nedeniyle Yezidiler dini geleneklerini, şifahi olarak nesilden nesile aktarmaktadırlar. Yezidi kültür ve dininin gizliliği ve bu gizliliğin sözel olarak süregelmesi doğal olarak Yezidilik hakkında farklı ve hatta çelişkili görüşlerin öne sürülmesine neden olmuştur. Bu nedenle de Yezidiliğin menşei, oluşumu ve gelişimi hakkında ve inanç sisteminin kaynağını tespit konusunda çok farklı görüş ve teoriler ortaya atılmıştır.

Dinsel gelenekler içinde, Yezidiliğin inanç sistemini sunmak için, söz konusu bu dinin kutsal metinleri olan *Mushâf-ı Reş* ile *Kitâb-ı Cilve*’yi ve Yezidi kutsal anlatımları olan *Kaviller* incelenmelidir. Yezidi literatüründe önemli bir yeri olan Kaviller, Yezidi inanç sistem ve anlayışına önemli bir etkide bulunduğundan, bu metinler tahlile tabi tutularak Yezidiliğin teolojik söylemlerinin ortaya konulması bir ihtiyaçtır.

Yezidilerin kökenleri ve tarihleri ile ilgili somut, yeterli bilgi ve belgeler mevcut değildir. Bu yüzden Yezidiliğin doğuşundan günümüze kadar gelişini detaylı bir şekilde takip etmek oldukça güç görünmektedir. Kürt kabileleri arasında geçerliliğini sürdüren kimi inançların Şeyh Adi’den sonra yeniden canlanmış olduğu açık olduğu halde Yezidilerin dinsel görüşlerini kesin olarak nereden aldıkları önemli bir tartışma konusudur.

Yezidilik, Ortadoğu’nun en eski din tasarımlarını, geleneklerini ve mitoslarını içinde taşımaktadır. Birçok din ile benzerliğinin bulunması beraberinde birçok iddiayı da getirmiştir

Kendi dinsel geleneklerinin, Hz. Adem’den beri yaşamakta olduğunu kabul eden Yezidiler, tarihsel süreç içerisinde dini yenileyen, canlandıran bir çok kutsal şahsiyetin varlığına inanırlar. Bu şahsiyetlerin sonuncusu ise Şeyh Adi’dir (Guest, 2001: 367-376).

Yezidiler, Yezidi ismini kendileri tarafından, “Ez dai (aez da)” yani “Tanrı beni yarattı” ile açıklayarak, bu ismin İzdi, İzidi ya da Ezidi (Samenow, 1931: 40) olarak kullanıldığına ve zamanla Yezidiliğe inanan herkese verilen bir isim olduğuna inanırlar.

Ehli Sünnet çizgisindeki Adeviyye tarikatından farklılaşarak oluşan Yezidilik, İslam dininin yanında, Zerdüştlük, Maniheizm, Sabilik ve Hristiyanlığın yer aldığı ortak bir coğrafya içinde şekillenmiştir. Yezidi teolojisi, Müslüman ya da Yahudi-Hristiyan inançlarının yanında Gnostik düalizmle ortak noktaları olan uygulamalara sahiptir. Ayrıca Yakın Doğu’da iyi ile kötü arasında sonsuz mücadeleyi savunan Mecusi inancı ile de paralellik göstermektedir (Collins, 2001: 210-215).¹ Bu kültür ve dini gelenekler, Yezidi inanç sitemini büyük ölçüde etkilemiştir. Yezidiliğin bu yapısından dolayı eklektik bir din olduğunu söyleyebiliriz.

Birçok iddialar arasında bu dinin inanç yapısını olduğu gibi sunmak için söz konusu dinin kendi malzemelerinden hareket etmek gerekir. Bu nedenle, farklı dinlerin bir mozaği görünümünde olan Yezidiliğin, Tanrı inancı ve bu inancın evren ve insan üzerindeki yansımalarını, Melek Tavus ve melek inancını, evren inancını ve tasavvurunu, insan anlayışını, seçilmişlik düşüncesini ve kurtuluş doktrinini, tenasüh inancını, ölüm ve öte dünya algılarını, Yezidi kutsal metinleri ve sözlü kültüründen hareketle açıklığa kavuşturulması, bu amaca hizmet edecektir.

Tanrı İnancı

Yezidilikte, dikkati çeken ilk şey mutlak Yüce Tanrı ve Düşmüş Melek (Melek Tavus) tasavvurudur. Yüce Tanrı inancı monoteist bir karakter taşımaktadır. Yezidilikte Yüce Tanrı birçok isimle belirtilmekte fakat en belirgin olarak Azda, Ahura Mazda, Ezd, Yezdan ve ya Huda olarak anılmaktadır.

Yezidilikte başlangıçtan beri var olan bir iyi Tanrı’ya inanılır. Bu iyi Tanrı; varlığı, ışığı, yaratıcılığı ve üretkenliği temsil eder. Ezelde bu iyi Tanrı’dan başka hiçbir şey yoktur. Daha sonra sudur çerçevesinde bir dizi varlık gerçekleşir; zira yüce iyi Tanrı’nın ezeli olarak kendisini düşünmesi sonucu ilk akıl ya da tanrısal akıl varlık haline gelmiş ve bundan da zamanla bir dizi varlık sudur etmiştir (Gündüz, 2002: 382).

Yezidiler, Yüce Tanrı’ya kainatın ilk Nedeni ve ilk Hareket ettiricisi olarak taparlar.² Yeryüzündeki bitkilerin ve hayvanların yaşamının yaratılması ve oluşumu görevi yedi meleğe tahsis edilmiştir. Bu meleklerden en büyüğü ise Melek Tavus’tur. Yüce Tanrı’nın aktif vekili olan Melek Tavus tüm meleklerin başkanı ve dünyanın yöneticisidir.

Yaratılmış düzenle ve insanlarla ilişkisini koparan Tanrı’nın göksel varlıklar üzerindeki otoritesi devam etmektedir. Tanrı, insanların yaptıkları ve mukadderatıyla ilgilenmemektedir. Tanrı adına bu görevi Melek Tavus yerine getirmektedir

Yezidiler kendilerini, tek tanrılığın öncüleri olarak görmekte ve dolayısıyla herhangi bir nebinin gelmesine muhtaç olmadıklarını belirtmektedirler. Gelip geçen birçok peygamberin diğer milletler için gönderildiğine inanmaktadırlar. Tek Yüce Yaratıcıya medh ve senaları ifade eden bir Yezidi kavli şu şekildedir (Bedelê Feqir Hecî, 2002: 201) :

¹ A. Collins, Yezidilerin Medya Mecusilerinin soyundan geldiğini ve Yezidilerin Mecusi inancının son savunucuları arasında olduğunu iddia etmektedir. Bu konuyla ilgili bkz. Empson, R. H. W. , *The Cult of The Peacock Angel*, London, H. F. & G. Witherby by Northumberland Press, 1928, s. 43. Şeyh Adi’nin bir Mecusi olduğuna dair Wigram’lar şunu söylemektedirler. “Şeyh Adi, Yezidi peygamberi olarak tarif edilebilecek yarı mistik bir kişiliktir. Kimi zaman Hristiyanların Havarisi Mar Adai (Aziz Thaddeus) ile aynı kişiler olarak görülür ama onuncu yüzyılda yaşamış olduğu ve aslında Mecusi kültü baskı arlına alındığında Halep’ten kaçmış bir Mecusi olduğuna ilişkin bazı tarihsel kanıtlar var gibi görünüyor.” Bkz. Wigram W.A. ve Wigram, Edgar T.A., *İnsanlığın Beşiği*, Çev: İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yay. , 2004, s.115-142 Wigram’lar kanıtların varlığından bahsediyor ama bu kanıtların ne olduğu belirtmemişlerdir. Bu da Şeyh Adi’nin Mecusi olduğuna dair inancın zayıflığını göstermektedir.

² Tanrı’nın niteliklerinden bahseden Kavillerden “Qewlê Pedşayî” için bkz. Bedelê Feqir Hecî, *Bawerî û Mitolojiya Êzidiyan: Çendeha Têkist û Vekolîn*, Dihok, Çapxana Hawar, 2002, s. 201-208.

*Keşke ben bin başlı olsaydım
Her başta bin yüz
Her yüzde bin dil
Her dilde bin sena”*

Kürtçe konuşan Yezidiler³ (Samenow, 1931: 40) Tanrı’nın dilinin de Kürtçe olduğuna ve Kürtçe konuştuğuna inanmaktadırlar.

Melek Tavus ve Melek İnancı

Yezidilikte melekler saf tanrısal öze sahip değildirler. Yaratılan şeylerde Tanrısal öz farklı derecelerde bulunmaktadır. Yezidilerin dini yol göstericileri, melekleri temsil eder ve dolayısıyla Tanrısal varlıkların soyundandırılar. Melekler, yüce Tanrı’nın yardımcılarıdır. Tanrı, onları alemdeki işlerini yürütmek için yaratmıştır. Aralarında görev taksimi yapılmıştır. Yedi büyük meleğin dışında sorgu melekleri ve görevleri insanlar tarafından bilinmeyen başka meleklerin varlığına da inanmaktadırlar (Yalkut, 2002: 51).

Kudret ve bilgelikte dünya yasaları üzerinde çok büyük bir gücü ve etkisi olan yedi melek vardır. Bunlar: Cebrail, Mikail, Rafail, Azrail, Dardail, Azrafil ve Şemkil’dir.⁴ Ayrıca her bir Şeyh bir meleği temsil eder. Buna göre Şeyh Adi, Ezazil’i (Melek Tavus), Şeyh Hasan, Dardail’i, Şeyh Şemseddin, İsrail’i, Şeyh Ebu Bekr Mikail’i, Sicaeddin Azrail’i, Nasuriddin Şemnail’i ve Fahreddin Nurail’i temsil eder. (Omerxali, 2007: 17).⁵

Yezidi melekleri arasındaki baş meleğin ismi Melek Tavus’tur. Şu an yaşayan Yezidiler için de bu geçerlidir. Melek Tavus, tüm dünyevi işleri yöneten en yüce varlık olarak görülür. Yani Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisidir. Yezidilere göre Melek Tavus, maddi dünyanın yaratıcısıdır. Dünyayı daha önceden kendi ruhunu içine yerleştirdiği, kozmik bir incinin darmadağın duran parçalarından meydana getirmiştir (Collins, 2001: 211).

Mushâf-ı Reş’te yaratılanlar içinde ilk olarak yaratılan Melek Tavus, Tanrı’nın yardımcısı ve diğer meleklerin başkanı olarak tanımlanır. Mushâf-ı Reş’e göre:

Başlangıçta Tanrı(Huda), kendi özünden Beyaz İnci’yi yarattı ve bir kuş yarattı ki adı Anfar’dı. Ve inciye onun sırtına koydu ve orada kırk bin yıl oturdu. (Yaratılışın)İlk gün, yani Pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Melek Tavus’tur.

Melek Tavus, Tanrı’nın yarattığı yüce bir varlıktır. Ancak işlediği bir günah yüzünden Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Buna göre Melek Tavus yedi bin yıl ceza çekmiş ve bu süre içerisinde döktüğü gözyaşları cehennem ateşini söndürmüş ve en sonunda Tanrı tarafından affedilmiş ve alemin yöneticisi olmuştur (Gündüz, 1998b: 397).

Yezidiler, Melek Tavus’un meleklerin başı olduğuna inanmakta ve dünyada Tanrı’nın isteğine karşı isyan ettiği için acı çektiğini ama yine kudretli olduğunu, bundan sonra tanrısal hiyerarşide hak ettiği o yüce mevkiye getirildiğini söylemektedirler.

³ Yezidiler, Farsçaya yakın olduğu söylenen Kürtçenin dört ana lehçesinden biri olan Kurmanci lehçesini konuşmaktadırlar.

⁴ Yedi meleğin isimleri hakkında net bilgiler verilmemektedir. Bu konuda ihtilaf vardır. Bazen bu isimler: İzrayil, Cibrayil, Mikayil, Şemqayil, Ezazil ve İsrail olarak geçmektedir. “Qewle ard u ezman” için bkz. Bedelê Feqîr Hecî, ag.e. , s. 293-300. Kavilde: Yüce Melik kudretiyle/ Üstüme kandil ve nur getirdi/ Izra’îl- Esrafil- Ezazil- Cibra’îl- Şimxa’îl- Mika’îl-Darda’îl/ Her yedi büyük melek. Bu isimler konusunda C. Allison, Yezidilerin belirsizlik içinde olduklarını belirtmiştir. Bkz. Allison, C. , *Yezidi Sözlü Kültürü*, Ed. Abdullah Keskin, Çev: Fahriye Adsay, İstanbul, Avesta Yay. , 2007, s. 72.

⁵ Bu meleklerin isimleri ve hangi Şeyh’e karşılık geldiğine dair farklı bir eşleştirme de söz konusudur. Bkz. Tolan, K. , *Nasandina Kevneşopan Êzdiyatîyê*, Ed. Ahmet Önal, İstanbul, Weşanên Pêrî, 2006, s. 41.

Melek Tavus’a dualar edilmeli, saygı gösterilmelidir, çünkü onun elinde insanoğluna kötülük edebilme gücü hâlâ vardır. Yezidilere göre Melek Tavus, ateş gibi düal, ögesel yeteneklerle donanmıştır. Ateş hem ışık veren, hem de yakandır, yani iyi ile kötü aynı vücutta birleşmiştir. İnsan kendisi de bu iki gücün karışımıdır; her Yezidi, Melek Tavus’un bir parçasını içerir. (Pir Mamou Osman,1996: 25).

Kitâb-ı Cilve’nin Giriş bölümünde: “*Melek Tavus bütün yaratılanlardan önce var idi.*” Bu madde Melek Tavus’un tanrısal özelliğini ifade etmektedir. Seçilmiş halkını uyarmak ve doğru yola çağırarak için uyarıcılar gönderen de odur. Kitâb-ı Cilve’nin I. Bölümünde ise “*Ben vardım, şimdi de varım ve ebediyen de var olacağım. Ve iradem altında bulunan bütün insanlara hükmüm geçer. Onun bütün işlerine hakimim.*” şeklinde, Melek Tavus’un güç ve otoritesinden dolayı insanlardan mutlak bir itaat istediği geçmektedir. Ayrıca o, muhtaç olanlara her zaman yardım eden, hak ve batılı bilen, kitapsız insanlara doğru yolu gösteren, her dönemde emirlerine uygun yöneticiler ve vekiller tayin eden, kendisine karşı gelenleri pişman edendir. Bu bölümde dikkat çeken diğer bir ifade ise, “*Hiçbir Tanrı’, benim işlerime ve yaptıklarımına karışamaz. Ben neye karar verirsem, o olur.*” Bu ifadelerden Melek Tavus’un konumu itibarıyla, mutlak iradenin kendisinde olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Melek Tavus Kavli’nde Melek Tavus’un Yezidi inancındaki konumu şöyle anlatılmaktadır (Kreyenbroek, 1995: 244-248; Xidir Pîr Silêman, 1996: s.19-21):

...
Sensin taam, mutluluk ve öz
Rabbimiz Sensin ebedi ilah
Sensin mutlak
Ve sensin ebedi övgüye mazhar
 ...
Sensin yaratan biziz yaratılan
Sensin sevilen biziz seven

Bu Kavilden de anlaşıldığı gibi Melek Tavus, tanrısal niteliklerle tavsif edilmektedir. Onun, tanrısal irade, kudret ve özün tek kaynağı olduğu ifade edilmektedir.

Kitâb-ı Cilve’ye göre, Tanrı insanlara elçi göndermeksizin doğrudan bilgi verebilir ve isterse onları doğru yola iletebilir. Melek Tavus, Yezidilere yol göstermek için yeryüzüne iner. Yeryüzüne insan şekline bürünmüş olarak gelir (Taşğın, 2005: 21).

Tanrı’nın faal sureti olan Melek Tavus, tenasüh ile Şeyh Adi b. Müsafir’de beden bulmuştur. Böylece Tanrı ile bir ve çözülmez bir şekilde Tanrı’ya bağlı olan Melek Tavus, Tanrı’nın yürütücü uzvudur. Böylece Melek Tavus, Tanrı ile insan arasında aracılık misyonunu yerine getirmektedir.

Şeyh Adi ve Yezid b. Muaviye’nin⁶ Melek Tavus’un beşeri inkarnasyonu (Demluci, 1949: 94; Tolan, 2006: 41) olduğuna inanıldığı için Yezidi inanç sisteminde bunlar önemli bir role sahiptirler.

Yezidi inancında Melek Tavus fundamental bir yer alır. Yezidi düşüncesinin merkezini teşkil eden Melek Tavus ve etrafında oluşan inançlar, Yezidilerin tarih boyunca etkisinde kaldıkları inanç ve kültürleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır

⁶ Kimi rivayetlerde Yezid b. Muaviye’ye Şeyh Adi b. Müsafir’den üstün bir rol biçilmektedir. Melek Tavus’un biner yıllık devrin günümüzdeki devrin temsilcisi olarak seçilen Yezid, 300 yıl dünyaya hükmedip dini yenilediği belirtilmektedir. Bkz. Azzavi, A. , *Târihu ’l-Yezidiyye ve Aslu Akidetihim*, Bağdat, Matbaatu Bağdat, 1935, s. 21; İsmail Beg Çol, *El-Yezidiyye Kadimen ve Hadisen*, Ed. Kostantin Züreyk, Beyrut, American University of Beirut, 1934, s. 7; Iraklı Papaz İshok, *Yezidilerin Dini*, Çev: P. Gabriel Akyüz, Mardin, 200, s. 27. Yezid’in Melek Nurail olduğuna dair bilgi için bkz. İsmail Bey Çol, a.g.e., s. 72-73. Ancak bazı kaynaklarda bunu tam zıddını da görmek mümkündür. Bu kaynaklarda Yezidin Yezidilikteki rolü inkar edilmiştir.

Melek Tavus, ifade edildiği gibi salt kötülük ilkesi değil, mutlak bir şekilde dünyadaki ilahi nizamın zorunlu bir parçasıdır. Yani Yezidilikte Melek Tavus, yeniden tövbe etmesinden dolayı Tanrı tarafından bağışlanan, gözden düştükten sonra tekrar itibarı sağlanan bir melek olarak bilinir.

Kutsal metinlerde Melek Tavus “bilgeliliği temsil eden”, “ruhları muhafaza eden” ve “insanların ve cinlerin efendisi” şeklinde tavsif edilir. Diğer taraftan yaratılan ilk insanı, Yüce Tanrı’nın koymuş olduğu yasağı çiğneme konusunda yönlendirendir. Fakat Yezidi düşüncesi bunu, Melek Tavus’un, yarattığı insanın yine kendisi tarafından yaratılan yeryüzüne yaşayabilmesi amacıyla yaptığı; yani insanın yeryüzünde var olabilmesi için Tanrı’nın koyduğu yasağa Adem’in aykırı davranmasını sağladığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca Melek Tavus, dünyanın kralı olarak dünyadaki iyiliğin ve kötülüğün de sorumlusudur. Bu durumda Melek Tavus’un gerek Mecusilikteki Ehrimen’in gerekse Gnostik dinlerden Maniheizm ve Sabiilikteki “Karanlık Kral”ının birebir karşılığı olduğunu söylemek güçtür. Çeşitli inanç sistemlerindeki Tetragrammaton düşüncesi çerçevesinde, Yahudilikteki Yahve ismini kullanmanın yasal olmamasına benzer şekilde Yezidilikte Melek Tavus’un özel isimlerini kullanma caiz görülmemektedir (Gündüz, 2002: 385).

Kitâb-ı Cilve’nin 4. Bölümünde “*Yabancıların yaptığı gibi sakın, adımı ya da bana yakıştıran adları ağzınıza almayın, yoksa günaha girersiniz; çünkü bu konular sizin kavrayışınızın üzerindedir.*” vurgulandığı gibi, Yezidiler, başka toplulukların Melek Tavus’a yakıştırdıkları ‘şeytan2 ve benzeri isimleri kullanmaktan kesinlikle uzak durmaya çağırırlar.

Yezidiler Melek Tavus unvanını ve dinlerinin simgesi olarak ise Tavus kuşu tasvirlerini kullanırlar. Sahip oldukları en kutsal nesne bronzdan yapılmış aslı ile aynı boyda olan bir tavus kuşu figürüdür. Buna ‘Sancak’ denilir. Bu ‘Anzal tavus kuşu’ ayrıca Kral Tavus ya da Melek el-Kut olarak da bilinmektedir (Layard, 2000: 207; Guest, 2001: 66).

Yezidilikte Şeyh Adi İnancı:

Yezidiliğin inanç sisteminde güçlü olan bir başka motif de Şeyh Adi’dir. Yezidilerin ifadesiyle Şeyh Hadi, inanışlarına şekil veren, ihya eden kutsal bir şahsiyettir (Furlani, 1940: 12).⁷ Yezidi dininin en önemli kutsal şahsiyeti Şeyh Adi b. Müsafir’in Laleş’teki türbesi, Yezidilerin en kutsal ziyaret ve hac mekanıdır.

Yezidi dinsel geleneğinde Şeyh Adi, tarihsel kimliğinden ziyade mitolojik bir kimlik olarak ön plana çıkarılır. Yezidi geleneğinde Yezid ve Hızır-İlyas ile özdeşleştirilen Şeyh Adi, Yezidi metinlerinde, zaman zaman “seyyid”, “son peygamber” ve “sultan” gibi isimlerle isimlendirse de daha çok tanrısal veya yarı-tanrısal bir varlık olarak değerlendirilmektedir (Gündüz, 2002: 378).

Yezidi dinsel metinlerinde onun ismi, ezeli bir kelim olarak ifade edilmektedir. Onun yaratıcılığı İman Kavli/ Qewlê İmanê de şöyle ifade edilir:

Nasıl bir işarettir, iman

Ne yer ne de gök

Ne dünya, ne şehir ne de varolan şeyler

Ne ademoğlu prens İbrahim ne de Horasan vardı

İmanın rengi nedir

⁷ Yezidiler kendi inanç sistemlerinde önemli bir yere sahip olan Şeyh Adi’ye bu nazarda bakmaklarına rağmen tarihi kaynaklarda Adi b. Müsafir’in hayatı, tasavvufi fikir ve eserlerinin Yezidi öğretisiyle ilgili herhangi bir yakınlığı ve benzerliği olmadığı açıkça görülecektir. Bkz. Demluci, S., *El-Yezidiyye*, Matbaatü’l-İttihad, Musul, 1949, s. 76; Semu, A. S. , *El-Yezidiyye min Hilâli Nusûsihâ el-Mukaddese*, Matbu Master Tezi, Beyrut, el-Mektebü’l-İslami, 2001, s. 179.

*O, ezeli bir kelamdır
 Şeyh Adi ismidir
 Şeyh Adidir gerçek sultan
 ...
 İmanın rengi neyden oluştu
 Ezeli bir kelamdır
 Şeyh Adi'dir İmanın kelamı.*

Kavilden anlaşıldığı üzere, Şeyh Adi ismi, pre-existent bir varlık olarak kabul edilir. O, Yüce Tanrı'dan ilk sudur eden varlık Melek Tavus ile özdeşleştirilir. Böylelikle Yezidilerce "iyi Tanrı" olarak tazimde bulunulan Şeyh Adi, yaratılıştaki önemli bir fonksiyona sahip olur. Ezeli olan Şeyh Adi ismi, nihayet Beyt Far'da doğan ve Laleş'te mucizevi bir yaşantı süren Şeyh Adi bin Müsafir'in şahsında bedenleşmiştir. Nitekim Tanrı'nın otuz bin yıl bir gemide sular üzerinde dolaştıktan sonra Laleş'e geldiği ve oraya yerleştiği belirtilir. Yezidiler tarihsel Şeyh Adi'nin gerek köken itibarıyla gerekse eskatolojik açıdan sıradan varlıklardan farklı olduğuna da inanırlar (Gündüz, 2002: 379-380).⁸ Ayrıca Qewlê Şêx 'Erebegê Entûşî kavlinde (Kreyenbroek, 1995: 274-181) Şeyh Adi şöyle tanımlanır:

*Şeyh Adi mükemmeldir.
 Biz ise eksikiz, Şeyh Adi Mükemmeldir
 Biz kuluz, beşeriz, günah deniziyiz
 Sabahtan akşama kadar bin kez ağzımızdan söz çıkar*

Bu Kavilde, Şeyh Adi tanrısal bir nitelik olan mükemmellik ile tavsif edilmiştir. Yezidilerin, Şeyh Adi ile ilgili olarak, evrendeki her şeyin onun idare ve hükmünde olması, yaratma, cezalandırma, rızık verme gibi tasavvurlara sahiptirler.

Yezidi düşüncesine göre Melek Tavus'un yeryüzünde bedenleşmiş formunu Şeyh Adi temsil etmektedir. Şeyh Adi isminin varlık öncesi var olmasının ya da ezellilik niteliğine sahip olduğunun düşünülmesi ve Şeyh Adi'nin yaratıcı tabiatına vurgu yapılması daha iyi anlaşılmaktadır. Tıpkı Hristiyanlıktaki Kristosentrik tarih anlayışına ya da kimi İslam tasavvufu çevrelerindeki Hz. Muhammed merkezli tarih anlayışına paralel şekilde, Yezidi geleneğinde de Şeyh Adi merkezli bir tarih anlayışının bulunduğu dikkati çekmektedir (Gündüz, 2002: 379).

Çoğu Yezidi için Şeyh Adi, Tanrı'nın dünyayı idare etmesi görevini verdiği Melek Tavus'un inkarnasyonudur. Bunu en açık şekilde "Şeyh Adi İlahisi"nde görmemiz mümkündür (Sever, 1996: 137-139):

*Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır
 Benim varlığım, benden gelir.
 Benim gelişimin nedeni, yine benim;
 Zamanını da bilen benim.
 Evrende var olan her şey, benim buyruğumdur
 Her yer, insanlar otursun oturmasın,
 Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdur
 Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.
 Sözlerim her zaman doğrudur*

⁸ Şeyh Adi'yi ilahlaştıran anlatımlarda her şeyin ona secde ettiği, ezeli ve ebedi yani ölümsüz mutlak varlık olduğu belirtilmektedir. bkz. Demluci, a.g.e., s. 96; Sami Said el-Ahmed, *El-Yezidiyye Ahvâluhum ve Mu'ekedâtuhum*, Bağdat, 1971, 78; Bedelê Feqîr Hecî , a.g.e., s. 268-280.

*Yeryüzünün yargıcı ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı.
Benim, gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran, benim.
Şeyh'im ben, benden başka yoktur tapacak.*

İlahinin içeriğinden doğrudan bir tanrısallık göze çarpmaktadır. Tavsif edilen özellikler Melek Tavus'un nitelikleridir ve bu nitelikler Şeyh Adi'ye atfedilmiştir. Yani, bu dizelerde, her şeyin ilk nedeni, her şeyi bilen, her şeye hakim ve egemen olandır. Doğa varlıklarının Şeyh Adi'ye tapınması gibi tanrısal özellikler Yezidi inancında, dünyanın hakim ve yöneticisi olduğuna inanılan Melek Tavus'un sıfat ve niteliklerinin, Şeyh Adi'ye verilmesini açık bir şekilde göstermektedir.⁹

Yezidiler kökenlerini Şeyh Adi'den öncesine dayandırmaktadırlar. Bu nedenle çoğu Yezidiye göre Şeyh Adi, Yezidiliğin kurucusu değil, Yezidiliği ihya eden kutsal bir reformisttir (Omerxalı, 2007: 18).

Bununla birlikte kimi Yezidiler için Şeyh Adi Mutlak Tanrı iken¹⁰ kimi için Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ya da ortağı, kimi için de sadece Yezidiliği ihya eden aziz bir şahsiyettir.

Yezidi toplumunun en güçlü karakteristik özelliklerinden biri de sözlü kültürün etkin oluşudur. Şeyh Adi'ye yönelik farklı imaj ve tasavvurların oluşmasında Yezidi inanç ve geleneklerinin sözel olarak aktarılması neden olmuş olabilir (Allison, 2007: 27, 105).¹¹

Yezidilikteki genel kanaat, Şeyh Adi'nin Tanrı'nın yardımcısı olduğu ve yeryüzünün idarecisi ve hakimi olduğudur (İsmail Bey Çol, 1934: 95-96; Joseph, 1909: 146). Aslında bu niteleme Melek Tavus'u ifade etmektedir. Mutlak bir Tanrı'dan sudur eden Melek Tavus, Adi b. Müsafir'de beden bulmuştur.¹²

Yezidilerin, Melek Tavus'a ortak ve adeta ilahlık makamına yükselttikleri Adi b. Müsafir¹³, İslam kaynaklarında insanların en salihlerinden, en meşhur sufi şeyhlerinden, her yönüyle mürid-i kamil ve muttaki olarak tanımlanır. Bunun yanında Abdülkadir Geylani'nin çağdaşı olduğu da belirtilmektedir (Lescot, 2001: 19-20).

Yezidilikte Tenasüh İnancı:

Tenasüh, Yezidi dininin temelini teşkil eden önemli inançlarından biridir. Kitâb-ı Cilve'nin 2. Bölümünde, *"Bu dünyada tayin ettiğim zamandan fazla kimse kalamaz, istersem onu bu dünyaya ikinci ve üçüncü defa tenasüh suretiyle geri gönderirim, ruhunu başka bedenine içne sokarak; bu evrensel bir yasadır."*, denilmektedir. Dikkat edilirse Kitâb-ı Cilve'de tenasüh düşüncesi çok açık bir şekilde yer almaktadır.

⁹ Şeyh Adi'nin sıradan bir insan olmadığına dair birçok birbirinden farklı rivayet, kavil ve ilahi mevcuttur. Ancak Yezidilerin Şeyh Adi'nin tanrısal kimliğine karşı bazı rivayetlerde Şeyh Adi'nin bir peygamber değil sadece yol gösterici bir şahsiyet olduğu belirtilmiştir.

¹⁰ Adi b. Musafir'in uluhiyetine dair mitolojik bir öyküde Şeyh Hadi göksel tahtın başında oturan bir ilah olarak anlatılmaktadır. "Sultan Ezi ve Dünyanın Sonu" adlı mitolojik öykü için bkz. Lescot, R., *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması*, Çev: Ayşe Meral, İstanbul, Avesta Yay., 2001, s. 56-57.

¹¹ Yezidi kültüründe sözlü kültürün bu kadar etkin olmasının arka planında, Yezidi inancında okuryazarlığın yasaklanması büyük bir etkindir. Sözlü kültüre sahip olması, onların zaman içinde kendi bünyesine yeni şeyler eklenip çıkarılmasına hatta bir şeylerin yasaklanıp ya da serbest bırakılmasına neden olabilmektedir.

¹² Melek Tavus, Şeyh Adi'den önce Yezid b. Muaviye şeklinde gelmiştir. Melek Tavus'un bedenleşen son örneği Adi b. Müsafir'dir. Ancak onun tekrar bir başka şekilde geleceğine inanılmaktadır. Ayrıca Şeyh Adi'nin Melek Tavus'tan farklı bir melek olduğuna dair rivayetlerin de var olduğunu belirtmek gerekir. Bkz. Tolan, K., a.g.e., s. 41; Demluci, a.g.e., s. 94; Furlani, G., *The Religion of The Yezidis*, Bombay, 1940, s. 9.

¹³ Adi b. Müsafir kimliği ile ilgili olarak birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden dikkat çekici olanları Süryani kaynaklarda anlatılanlardır. Bu görüşler için bu eserlere bakılabilir. Sâmî Said el-Ahmed, a.g.e., s.130 vd; Furlani, G., a.g.e., s. 12.

Tenasühe inanan Yezidiler, insanı ruh ve beden olarak ikiye ayırmakta ve bedeni önemsiz görmektedir. Ruh esastır, beden ise sadece bir elbisedir. Ruhun yeni hayatında nasıl bir elbise giyeceği önceki hayatında yaşayış biçimi ile orantılıdır. Eğer iyi bir insan değilse, dünyaya özürlü ya da bir hayvan olarak gelebilir. Zaten Yezidiler beden kelimesine karşılık olarak ‘kiras’ kelimesini kullanmaktadırlar. Bu kelime elbise anlamına gelmektedir. Yezidilerde ölüm, *Kiras Guhartın/ Guhastın* olarak isimlendirilmektedir. Bu da ‘elbise/ beden değişimi’ anlamına gelmektedir.

Kemal Tolan’a göre, Yezidi teolojisinde kiras guhartın, kadim bir inançtır. İnsan ruhu asla ölmez. Bilakis ruh, yeryüzündeki belli kalıp ve ya şekillerle girerek yaşamaktadır (Tolan, 2006: 208).

Tenasüh düşüncesi hala devam etmektedir. Ruhların göçüyle dünya, yaşamdan ölüme ve ölümden tekrar yaşama doğru dairesel bir hareket sürdürür. Bir Yezidi’nin ölümü onlar için, beden değişimidir. Ölümlerin ruhları hak ettiklerine göre dünyaya başka bir insani bedende, kimi zaman da hayvan bedeninde olmak üzere yeniden doğarlar. Kötüler köpek, domuz şeklinde tekrar dünyaya gelirler, iyiler yedi kez ruh değiştirirler, sonra insan olarak tekrar dünyaya gelirler, koyun, keçi, ceylan, at gibi merhalelerden geçmek zorundadırlar. En son mertebede tekrar insan olarak cisimlenirler (Kaşgarlı, 1986: 71).

İslam merkezli ve İslam öncesi dini inançlar arasındaki sentez, ruhun ölümden sonra tekrar geleceğine dair rivayetlerin oluşmasına neden olmuş olabilir. Bu inanç genellikle reenkarnasyon olarak tanımlanmaktadır. Hinduizmde olduğu gibi, kişinin gelecek yaşamdaki kalitesi ya da durumu onun geçmişteki davranışlarına bağlıdır. Örneğin bir günahkar, bir domuz ya da sürüngen olarak yeniden doğabilir. Diğer taraftan cennet ve cehennem düşüncesi, Yezidilerin birçoğu tarafından bilinen bir şeydir. Buna rağmen çoğu Yezidi cehennem ateşini reddetmektedirler. Aslında bu Melek Tavus ile ilgili kendi inançlarıyla alakalı bir konudur (Empson, 1928: 147).

Yezidilikte Evren Anlayışı:

Yaratılış ve türeyiş, Yezidi sözlü kültüründe çok önemli yeri olan kutsal hikayelerdir. Evrenin yaratılışında Melek Tavus’un konumu çok büyüktür. Melek Tavus’un Gnostik kozmogoni tasavvurunun temel ögesi olan Demiurg’un (Gündüz, 1998a: 207) yerini tuttuğu söylenebilir.

Mushâf-ı Reş evrenin yaratılışını iki değişik şekilde anlatmaktadır. İlk bakışta tekrar olarak değerlendirilse de aslında her iki anlatımda birbirinden farklı ifadeler yer almaktadır. Mushâf-ı Reş’in yaratılışla ilgili ilk bölümüne göre:

Tanrı önce bir inci¹⁴ yaratır, sonra da Anfar adlı bir kuş yaratarak, inciye kırk bin sene bu kuşun üzerine koyar. Ondandır haftanın yedi gününde her gün biri olmak üzere yedi melek ve yaratır. Sonra Tanrı ilk yarattığı Melek Tavus’u bu meleklerin başına başkan yapar. Bu meleklerin hepsi Tanrı’nın nurundan varlıklardır. Ezeli olup Tanrı’nın kanunlarının uygulayıcılarıdır yani Tanrı’nın yürütücü uzvudurlar.

Bu süre içinde Tanrı inci içinde oturmaktadır. Yedinci günde içinden çıkar, bütün melekler etrafını kuşatarak onu tesbih ederler. Ancak Melek Tavus, diğer meleklerin başına başkan olunca, Tanrı’ya karşı gururlanır. Bunun üzerine Tanrı onu cehenneme atar. Orada yedi bin yıl kalır. Bu süre içinde Melek Tavus, hareketinden dolayı pişmanlık duyar ve çok ağlar ve gözyaşlarından yedi büyük küp dolar. Sonunda Tanrı Melek Tavus’un pişman olmasına, af dilemesine ve ağlamasına acıyarak, affeder. Ve ona yeniden eski konumunu ve itibarını vermek suretiyle diğer meleklerle başkan yapar. Gözyaşları ile dolan yedi küp de cehennem ateşini söndürmek için cehennemde saklanır.

¹⁴ Evrenin yaratılışındaki inci simgeciği benzer şekilde Ehli Hakk (Yarsanilik) kainat efsanesinde de görülmektedir. Bu konuyla ilgili bkz. İzady, Mehrdad R., “Kürtlerin Dini İnanç Yapısı”, 1992, Çev. Huri Tuşık Özkurt, Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Öz-ge Yayınları, 1997, Wuppertal, s. 590.

Bundan sonra Tanrı yeri, yedi göğü, güneşi, ayı, vahşi hayvanları, yırtıcı kuşları ve insanı yaratır. Bu sırada her melek kendi işini yapmaya koyulduklarında, sırtında büyük bir inci bulunan Anfar kuşu görünür. Tanrı kuşa bağırınca, haykırmasının şiddetinden inci parçalanır ve içinden sular çıkar, denizler oluşur. Tanrı hemen Melek Tavus'u (Mushâf-ı Reş'te anlatılan ismiyle Cibrail) alemin dört köşesini düzenlemek üzere gönderir. Ortalık yatışınca da bir gemi yaratıp bu gemide otuz bin sene gezip dolaşır. Sonunda gemi Laleş'e gelerek orada durur.¹⁵ Tanrı buraya yerleşir. Melek Tavus (Cibrail), parçalanmış incinin kabuklarını getirir. Bunlardan bir parçasını yerin altına, bir parçası da gökyüzüne yerleştirilir. Gökyüzüne güneş ve ayı yerleştirir ve incinin kırıntılarından yıldızları yaratıp gökyüzüne bir süs olarak yerleştirir. Melek Tavus bunu yaparken Tanrı da bu sırada yeryüzünde bitkileri, meyve ağaçlarını, dağları ve ırmakları yaratır. Bütün bunlardan sonra Tanrı, toprak, su, hava ve ateşi kullanarak insanı yaratır ve ona bir ruh koyar. Bundan sonra Tanrı, insanın üreyip, çoğalması gibi konularda "yetki ve yönetimi" Melek Tavus'a bırakır. Buraya kadar, alemin ve insanın yaratılmasında bizzat Tanrı "yaratıcı" olarak aktif rol oynamaktadır (Gündüz, 2002: 383-384).

Mushâf-ı Reş'in yaratılışla ilgili ikinci bölümüne göre:

Yer ve gök yaratılmadan önce Tanrı, suların üzerinde bir teknenin içindedir. Sonra yaratmış olduğu inciye kızar ve onu başından defeder; incinin kırılmasından dağlar, kum tepeleri ve gökler meydana gelir. Sonra Tanrı göğe çıkar ve gökleri yoğunlaştırır ve onları, altlarına destek koymadan yerleştirir ve yeryüzünü her yanından çevirir. Sonra ellerine kalemi alıp ve tüm yaratıklarının adlarının listesini çıkarır. Kendi özünden ve nurundan altı Tanrı yaratır. Onların yaratılması, bir lambanın başka bir yanan lambadan yakılması gibidir. Sonra birinci Tanrı, ikinci Tanrı'ya şunu der: "Ben göğü yarattım; sen oraya çık ve bir şeyler yarat." Ve o, göğe çıktığı zaman, güneş var olur. Kendinden sonraki Tanrı'ya "çık" der ve ay yaratılır. Ve ondan sonraki Tanrı, gökleri harekete geçirir ve ondan sonraki Tanrı yıldızları yaratır ve ondan sonra gelen Tanrı sabahyıldızını yaratır ve her şey böyle yaratılır.

Evrenin ve dünyanın yaratılışına dair Mushâf-ı Reş'te anlatılan ikinci bölümde: yaratılış mutlak Tanrı yerine Tanrı'dan sudur eden yarı tanrısal niteliğe sahip olan meleklerle devredilmiş ve her bir melek belirli varlıkların yaratılmasında görevlendirilmiştir. Ezeli Tanrı'nın kendi özünden altı melek yarattığı ve sonra bunlar aracılığıyla alemin yaratıldığı belirtilmektedir. Yani evrenin yaratılışında aktif rol üstlenen güç yüce Tanrı değil, ondan sudur eden varlıklardır (Gündüz, 2002: 384). İlk anlatımda her şeyin yaratıcısı mutlak Tanrı iken ikinci anlatımda yaratılış melekler arasında paylaşılmıştır.

Mushâf-ı Reş'te güneşin, ayın, sabahyıldızının, feleğin ve boşluğun birer ilah olduğundan bahsettiği gibi¹⁶, ilk kısımda meleklerin yaratılışından ve yıldızların göğe süs oldukları anlatılmaktadır. Bu da Yezidilerde çeşitli ve pek eski inanç ve geleneklerin yaşamakta olduğunu göstermektedir.

Yaratılıştan sonra evrenin idaresi ve yönetiminin Melek Tavus'a ve yarı-tanrısal varlıklar olan meleklerle devredilmiştir. Evrenin tüm idare, yönetim, denetim ve hükmetme gücü sadece Melek Tavus'a aittir. Bu yarı-tanrısal varlıklar, Yezidi inanç sisteminde dönem dönem insan şeklinde dünyaya gelip ve Yezidilere rehberlik etmektedirler.

Yezidilikte İnsan Anlayışı ve Seçilmişlik Düşüncesi:

Yezidilikte ruh-beden yaklaşımında ruh, ilahi alemde gelmiştir. Beden ise maddi aleme aittir. Dolayısıyla ruh, ışık aleminin temel özelliği olan hayat, canlılık, verimlilik ve benzeri pozitif nitelikleri

¹⁵ Laleş evrenin yaratılış mitosuyla kutsallaşmaktadır. Nitekim Laleş, Tanrı'nın yeryüzünde yerleştiği ilk mekandır. Aynı zamanda Tufan Gemisinin de durduğu yerdir. Evrenin yaratılışına dair Mushâf-ı Reş dışında Dünyanın Yaratılışı Kavli'nde (Qewlê Afirandina Dunyayê) de yaratılış mitosu benzer şekilde anlatılmaktadır.

¹⁶ Her gezegen ya da yıldız bir meleği temsil etmektedir.

de haizdir. Buna karşın beden ise ait olduğu maddi alemin temel özellikleri olan cansızlık, hareketsizlik ve benzeri negatif özellikler taşımaktadır. Beden, cansız ve hareketsizdir; ancak ilahi alemde alınan ruhun bedene konulmasıyla insanın yaratılışı tamamlanır ve böylelikle insan canlı bir varlık haline ulaşır.¹⁷ Tıpkı beden gibi, bedenine ait olduğu maddi alem de bazı Yezidi kutsal metinlerine göre karanlık ve kötülükle mücehhezdir (Gündüz, 2002: 387-388).

İnsanın yaratılışı, evrenin yaratılışından sonra gerçekleşmiştir. Bu yaratılış Mushâf-ı Reş'te şu şekilde anlatılmaktadır:

Evrenin yaratılışından sonra Tanrı melekleri toplayarak, Adem'i yaratacağını, bundan yeryüzünde bir millet yaratacağını ve bu milletin Melek Tavus'a hürmet edeceğini söyler. Tanrı Melek Tavus'tan dünyanın dört bucağından su, toprak, ateş ve hava getirmesini emreder. Melek Tavus hemen bunları getirir. Adem bu malzemenin karışımı ile vücut bulur. Tanrı ona kendinden ruh verdikten sonra, Melek Tavus'a Adem'i cennete yerleştirmesini buyurur, orada bütün meyve ve yeşil bitkileri yiyebileceğini ancak "buğday"dan yememesini öğütler. Yüzyıl sonra Melek Tavus Tanrı'nın huzuruna çıkarak: "Bana hürmet edecek bir toplumun kendisinden çoğalması için Adem'i yarattın. Ama yasakladığın bu meyveyi yemezse nerede ve nasıl üreyip çoğalır?" der. Tanrı ona "Yetki ve yönetimi sana bırakıyorum bu konuda" der. O zaman Melekê Tawus, gidip Adem'e sorar: "Hiç buğday yedin mi?" O da yanıtla: "Hayır, çünkü Tanrı bunu bana yasakladı, 'ondan yememelisin' dedi. Melekê Tawus şöyle ona der: "Yessen, senin için çok iyi olur." Adem yedikten sonra karnı şişer ve karnının şişkinliği yüzünden acıyla kıvrılır, çünkü bedeninde çıkış deliği yoktur. Ama Tanrı bir kuş gönderir, o da Adem'in bedeninde bir çıkış deliği açar, böylece Adem rahatlar. Ve Cibrail (Melek Tavus) yüzyıl ona görünmez ve Adem mutsuz olur, ağlar. O zaman Tanrı, Cibrail'e buyurur ve o gelerek, Adem'in sol koltukaltından Havva'yı yaratır.

Bu olaydan sonra Melek Tavus bu ikisinden kendisine itaat edecek bir toplum isteyince "ne yaparda çoğalırız" sorusunun cevabını aramaya başlarlar. Bunun sonunda Adem ile Havva'nın seksen çocukları olur.¹⁸ Çok geçmeden de çocuklarının eğitimi için en iyi yöntem üzerine münakaşa ederler. Zira ikisi de ideal insan varlığı üzerine farklı düşünüyorlardı. Bu yüzden bir sınav yapmaya karar verirler. Her biri testisinin içine tohumlarını doldurur. Ardından kırk gün geçer, Adem'in testisinden Şehid b. Cer adında bir delikanlı çıkar. Havva'nın testisinden sürüngenler ve haşaratlar çıkar. Adem ilk görüşte Şehid'in varlığından o kadar etkilenmiştir ki, diğer çocuklarına hiç değer vermez. Onlar da bu nedenle kin ve nefretleri göstererek annelerinin çevresinde toplanırlar. Havva, "Şehid'i öldürmekten başka yol olmadığını" söyler. Şehid'i öldürme planı gizlice yapılır ve cinayetin gerçekleşeceği gün belirlenir. Kararlaştırılan gün için gereken bir parola üzerinde anlaşılır. Havva parolayı söyleyecek, ardından da cinayet işlenecek. Ancak her şeyi bilen ve gören Melek Tavus, cinayet gününün sabahı, dört cine, uyuyan seksen çocuğun ağızlarına üflemlerini emreder. Çocuklar uyandıkları zaman, her birinin bir başka dil konuştuğunu görürler, aralarında konuşulan dillerden birini bile tanıyan olmaz. Havva yanlarına gelip, parolayı söyleyerek Şehid'i öldürmelerinin zamanının geldiğini söyler. Ama çocuklar annelerinin ne söylediğini anlamazlar. Böylece mükemmel insan Şehid b. Cer kurtulur. Sonuçta Şehid b. Cer'in konuştuğu dil saf dil olan Kürtçe olarak kalırken diğer çocuklar da başka milletlerin dilleriyle konuşmaya başlamışlar.

Bu mitosla Yezidiler, kökenlerini Hz. Adem'e dayandırmaktadırlar. Tarihsel kayıtlar her ne kadar Yezidiliği Adi b. Müsafir'in kurmuş olduğu Adeviyye tarikatından sonra ortaya çıkıp geliştiğini ortaya koysa da Yezidiler kökenlerini yukarıdaki mitolojik anlatımlarla sunmaktadırlar.

¹⁷ Müziğin yezidi mitolojisindeki yeri, ruh ve beden arasındaki ilişkiyle açıklanmıştır. Buna göre, önce beden yaratıldı, sonra da hayat vermek için o bedene girmesi gereken ruh. Ama ruh bedene girmeye razı değildi, bekliyordu öylece. Bu durumda Tanrı müziği yaratarak ruhu harekete geçirebildi. Hayatın başlangıcında müzik vardı. Bkz. Yalkut, S. B., *Melek Tavus'un Halkı: Yezidiler*, Çev. Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yay., 2002, s. 54-55.

¹⁸ Bazı kaynaklar bu sayının yetmiş iki olduğunu belirtmektedir.

Yezidi geleneği, Yezidiler için kutsal bir köken öngörmektedir. Buna göre Yezidi halkı Adem'in gerçek zürriyetini ifade eden Şehid bin Cer'in neslinden gelmektedir ve bu bağlamda onlar Melek Tavus'un toplumdur. Nitekim, Mushâf-ı Reş'te bu durum şöyle açıklanmaktadır:

Dedi ki Ulu Tanrı: “Ey Melekler, Adem’le Havva’yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden, Adem’in belinden gelmek üzere Şehr bin Cebr doğacak ve ondan tek bir halk türeyecek yeryüzünde; Azazil’in, yani Melek Tavus’un toplumu olan Yezidi halkıdır bu. Sonra Şeyh Adi bin Müsafir’i Suriye’den göndereceğim ve o gelip Laleş’te kalacak.”

İşte Yezidiler soylarını bu kutsal kökene dayandırmaktadırlar. Bu soy, Adem'den olan Şehid b. Cer ile cennetten gelen bir hurinin evliliği ile varlık kazanan bir soydur. Şehid b. Cer'in in öyküsü Yezidi teolojisinin en önemli parçasını oluşturmaktadır. Yani, Yezidiler kökenlerini, Adem ve Havva'dan ziyade, sadece Adem'e dayandırmaktadırlar. Yezidilere göre, baba- oğul arasındaki bağ nasıl ise ve soyları nasıl devam ediyorsa Yezidilik de bu şekilde varlığını sürdürmektedir.

Kitâb-ı Cilve'de ise Yezidilerin seçilmişliği şöyle anlatılır:

“Öbür ırklara yardım etmeyi üstlenmem, onlara iyilik yapmaktan uzak da durmam, hele benim seçilmiş topluluğumdan ve bana uysallıkla hizmet edenlerden bunu hiç esirgemem.”

Yezidilerin bütün milletlerden üstünlüğü ve seçilmişliğinin nedeni sadece babaları Adem'den dünyaya gelmeleridir. Yezidi olabilmek için Yezidi anne ve babadan doğmak gerekir. Yezidilik kan bağı ile geçen bir dindir. Bu yüzden Yezidilerin Yezidi olmayanlarla evlenmeleri yasaktır. Yezidi saf kanına başkalarının kanı karışamaz.

Kendilerini diğer milletlerden ayrı gören Yezidiler, kendi inançlarını, Hz. Adem'den beri bozulmadan sürdürdüklerine, kendilerine dair herhangi bir cezanın söz konusu olmadığına dolayısıyla *Tufan*'ın da kendileri dışındaki milletlere hükmedildiğine inanmaktadırlar.

Yezidi inancındaki seçilmişlik düşüncesi aslında kurtuluş yolunun da ne olduğunu göstermektedir. Çünkü köken mitosunda Yezidilere ideal insan prototipi sunulmaktadır. Şehid bin Cer, Yezidilere göre ideal saf insan örneğidir ve mükemmeldir. Yezidiler, tavır ve davranışlarında Şehid'i kendilerine örnek almalı, onu idealize etmelidirler. Zira her insan cennetle cehennemin birleştiği bu dünyada yargılanacak, ödüllendirilecek ve cezalandırılacaktır. Bu durumda Şehid bin Cer, mükemmellik ve iyiliğin bir ölçütü olarak insan yaşamında temel bir örneklik teşkil etmektedir (Gündüz, 2002: 391). Yani Yezidiler için Şehid b. Cer, erişmek için insanın yarışacağı modeli somutlaştırmaktadır.

Yezidiler, tüm dinlerden önce Allah'ın varlığına ve birliğine inanan bir millet olduklarını düşünmektedirler. Bununla da kalmayıp tüm dinlerin kendilerinden türediğine dair inançları da oldukça dikkat çekicidir

Yezidi Eskatolojisi:

Ortadoğu dinsel geleneklerinin hemen hepsinde tarihin sonlu olduğu düşüncesi hakimdir. Bu toplumlar için dünya, başı ve sonu olan bir mekan olduğu için hemen hiç birinde ebedi bir tarih algısı yoktur (Batuk, 2003: 233). Her toplumun geleceğe yönelik tasavvurları ve beklentileri vardır.

Evrenin ve dünyanın sonu, insanın gelecekteki durumu, kurtuluşa erme ve kurtarıcı bekleme gibi konuları kapsayan eskatoloji mitosları, Yezidi literatüründe özellikle kavillerde belirgin bir şekilde bulunmaktadır. Kavillerde, dünyanın nasıl yok olacağı, insanlığın yaşayacağı akıbet ve Yezidilerin o

dönemdeki durumları anlatılır. Eskatolojik anlatımlarda, en başta dünyada yaşanacak olan bir karmaşa ya da kaos ortamı üzerinde durulur. Bu karmaşanın sonunda bir temizlenme dönemi ve yeni bir düzen oluşur. Bu tasavvur, kıyamet kopmadan gerçekleşen evrensel bir yeniden canlanmaya inanmayı içermektedir (Batuk, 2003: 46). Ancak başlayacak olan bu iyi dönem çok uzun sürmemektedir.

Yezidi kutsal kitapları olan Kitâb-ı Cilve ile Mushâf-ı Reş'te kıyamet ve ahiret hayatına dair bir işaret bulunmamaktadır. Ancak Kitâb-ı Cilve'de dikkat çeken unsur, Melek Tavus'un, kendi yolundan gitmeyenleri tenasüh ile cezalandırması, kendi yolundan gidenleri ise dünyalardan birinde ödüllendirmesidir. Ayrıca Yezidilerin kıyamet ve ahiret hayatına dair inançları, Kıyamet Kavli (Qewlê Qiyametê) ve Ahiret Kavli'nde (Qewlê Axretê) yer almaktadır (Kreyenbroek, 1995: 302-303; Bedelê Feqîr Hecî, 2002: 113-122).

Yezidilerin ahir zaman ve kıyamete yönelik inançları diğer dinlerle paralellik göstermektedir. Yezidiler ahir zaman ve kıyamet tasavvurlarıyla birlikte bir kurtarıcı-Mehdi inancını içeren eskatolojik mitoslara da sahiptirler.

Eskatolojik anlatımlara göre, yenilenmiş dünyayı bizzat Tanrı'nın atadığı ve onun adına hüküm sürecek bir kral yönetecektir (Eliade, 2003: 292). Yezidiler Melek Tavusun bir sonraki inkarnasyonunun Şeyh Medi (Empson, 1928: 86) veya Mehdi diye bir kişilikte olacağına inanmaktadırlar. Bu kişi Şehid b. Cer'in soyundan gelen liderlerinin gücünü ve kanını taşıyacak olan bir avatardır. (Collins, 2001: 215).

Yezidi eskatolojisinde önemli bir figür olan “mehdi” düşüncesi, toplumu refaha ve huzura kavuşturacak, düzeni, adaleti ve huzuru tesis edecek bir kurtarıcıdır. Kutsal kitaplarında ahirete dair herhangi anlatımın olmamasına rağmen Yezidi sözlü kültüründe, kıyamete yakın bir zamanda Yezidiler huzur ve refah bulacakları bir dönemin varlığını anlatılır. Bu altın çağ, Mehdi Şerafeddin'in geleceği dönemi ifade eder. Yezidilikte altın çağ sonsuz değil sadece kırk yıllık bir süreci kapsar. Yani Mehdi Şerafeddin'in egemenlik süresi kırk yılla sınırlandırılmıştır. Dünya hayatının son yılları, Yezidiler için bir mutluluk ve huzur dönemidir. Yezidiler asıl mutluluk ve huzuru öbür dünyada yaşayacaklardır.

Yezidilere göre Mehdi İsa¹⁹ ve Mehdi Şerafeddin birlikte gelecektir. İsa Mısır bölgesine hükmedecek, Şerafeddin ise Ortadoğu'ya hükmedecektir. Onların hükümranlılığı kırk yıl sürecektir. Bu kırk yıllık sürede, bolluk, bereket ve refah yeryüzünde sürecek, dünyada zorluk ve haksızlıklar kalmayacak. Öyle ki kurt ile kuzu bir arada yaşayacak (Bedelê Feqîr Hecî, 2002: 98).²⁰

Yezidiler tenasüh inancıyla birlikte kıyamete de inanmaktadırlar. Yezidilere göre, ahiret gününde, sevap ve günahlar terazide ölçülecektir. O gün, o kişinin Ahiret kardeşi ona şahitlik edecektir. Bu inanç nedeniyle, her bir Yezidi erkek kendine bir Ahiret kardeşi (*Birayê axrete*), aynı şekilde her bir Yezidi kadın da kendine bir Ahiret kardeşi (*Xuşka axrete*) edinmelidir. Bir Yezidi ölüm döşeğindeyken, Ahiret kardeşinin yanına getirilip ondan helallik istenmesi farzdır (Tolan, 2006: 224).

¹⁹ A.H. Layard'a göre Yezidiler, hem İsa'nın ikinci kez geleceğine, hem de ona ilişkin olan İslam hikayelerinde geçen İmam Mehdi'nin yeniden ortaya çıkacağına inanırlar. Bkz. Layard, A.H. , Ninova ve Kalıntıları, Çev: Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yay., 2000, s.208.

²⁰ ‘Mesih Kral’ beklentisine dair anlatılan eskatolojik kehanetlerde, “meshedilmiş” adı verilen kralın Davud soyundan geleceği varsayılır. İşıya, “Davud’un tahtı”na oturacak “bir oğul” dan (9: 1-6) bahseder. O, “kurtla kuzu bir arada yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak, buzağı, genç aslan ve besili sığır yan yana duracak, onları küçük bir çocuk güdecek” diye betimlenen cennet gibi bir dünyada adaletle hüküm sürecektir. (11: 6). Eskatolojik kehanetlerde insanın kökten değişmesi ve yeni bir varoluş niteliği umudu değil, yeni bir çağ ve dolayısıyla yeni bir dünyanın yaratılması söz konusuydu; insan dolaylı yoldan ve bir anlamda kendiliğinden Yahve'nin mucizesi sayesinde (Yezidilikte ise Melek Tavus'un) değişecekti. Eliade'a göre, insanın düzeltilip ilk bütünselliğine döndürülmesini de içeren kozmik yenilenme umudunun, arkaik dinselliğinin merkezi anlayışlarından birini oluşturmaktadır. Her eskatoloji, insan varoluşunu yalnızca tam bir tanrısal iş olan yaratılışın yenileyebileceği ve kutsayabileceği düşüncesine yeniden değerler yükleyerek onu sürdürür. Bkz. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna*. Çev. Ali Berktaş. Kabcacı yay. İstanbul, 2003, s. 292-294.

Ölümünden sonra Büyük Mahkeme’de ruhun hangi bedende yeniden doğacağına karar verilir. Mahkeme hükmünü verene kadar ruhlar öbür dünyada bekler. Karar ise insanın dünyada yapmış olduğu amellere göre değişimler gösterir. Büyük Mahkeme hükmünü verdikten sonra yeni bir bedende yeniden doğan ruh, daha önceki hayatında başından geçenleri ya da öbür dünyadaki bekleyişini hatırlayamaz. Böylece daha önce var olduğu sırada yaptıklarının yükünden kurtulmuş olarak, aklının yardımıyla yeni eylemlerde bulunup yeryüzündeki hayatını yeni baştan kurabilir (Yalkut, 2002: 56).

Tenasühle iç içe geçmiş bir ahiret hayatına inanan Yezidiler, cehennemi de yaratılış mitosu ile bağlantılı olarak izah etmektedirler.

Yezidi inancına göre; Cehennem ateşi Tanrı’nın kendisini cezalandırılması sonucunda Melek Tavus’un döktüğü gözyaşlarıyla sönmüş olduğu için cehennem azabı da yoktur. Huda’nın yapmış olduğu imtihanı Melek Tavus başarıyla kazanmış ve bu sayede cehennem ateşi sönmüştür.

Yezidi inancına göre bu dünyada yaptığın iyilikler ve kötülöklere göre dünyaya, yeniden nasıl geleceğın de belirlenmektedir. Öbür dünyada sorgulandığında her Yezidi sadece kendi eylemlerinden değil ahiret kardeşinin eylemlerinden de sorumlu olacaktır. Ahiret kardeşiyle birlikte yargılandıktan sonra, bu dünyada “cennet” ya da “cehennem”lerini bulacaklardır. Yani insanlar kendi yaptıklarının karşılığını bu dünyada almaktadırlar. İnsanın ödölü de cezası da yeryüzünde verilir. Öbür dünya sadece tamamlayıcı bir mekandır, ruhlar tarafından tekrar tekrar ve geçici bir süre için ziyaret edilir.

Sonuç

Türkiye’de Batman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Siirt bölgesinde Yezidilerin çoğu Avrupa’ya göç etmiştir. Bu bölgede kalanlar ise dağınık halde yaşamaktadırlar. Batman’a bağı köylerde yaşamını sürdüren çok az sayıdaki Yezidilerin inançları, diğör bölgelerde yaşayan Yezidilerle paralellik gösterir. Çünkü Yezidilerin beslendikleri kaynak, şifahi olarak tüm Yezidilere ulaşmaktadır. Dolayısıyla birbirinden yerleşim olarak ayrı yaşayan Yezidiler dinsel inançlarını aynen sürdürebilmektedirler.

Yezidilikte Tanrı sadece yaratıcı, Melek Tavus ise bütün işlerin yöneticisi ve denetleyicisidir. Tanrı sonsuz iyi olduğundan, tüm dua ve ibadetlerin iyilik ile kötölüğün kaynağı olan Melek Tavus’a yapılması gerekir. Tanrı’nın faal sureti yani Tanrı’nın iradesinin vücut bulduğu Melek Tavus, Yaratıcı ile yaratılanlar arasında bir nevi aracılık rolünü üstlenir.

Yezidiler, Tanrısal niteliklere sahip olan Melek Tavus’un meleklerin başı olduğuna ve tüm dünyevi işleri yürüten ve yöneten en yüce varlık olduğuna inanırlar. Yezidilere rehberlik etmek için yeryüzüne insan şeklinde gelen Melek Tavus, Şeyh Adi’de vücut bulmuştur. Şeyh Adi’nin ezeli ve yaratıcı tabiatına vurgu yapılması bu nedenledir.

Melek Tavus’un nitelikleri diğör dinlerdeki Şeytan, Ehrimen, Lusifer ve Kötü Ruh gibi varlıkların niteliklerinden oldukça farklıdır. Yezidiliğe göre, Melek Tavus’un Yüce Yaratıcı’nın buyruğuna rağmen insan karşısında eğilmeyip, saygı göstermemesi, onun aslında ne kadar tektanrılı ve asil olduğunun bir göstergesidir. Melek Tavus, Yüce Tanrı tarafından sınava tabi tutulmuş ve o bu sınavı başarıyla vermiştir. Bu nedenle tüm alemin ve insanlığın işlerini yürütme görevini hak etmiştir.

Evrenin yaratılışı Mushâf-ı Reş’te iki farklı versiyonla yer almaktadır. Birinci anlatımda yaratılış, sadece yüce Tanrı Huda’nın iradesindeyken, ikinci anlatımda yaratılış, melekler arasında taksim edilmiştir. Ancak bu iki anlatımda evrenin asıl yaratıcısı yüce Tanrı iken, evrenin idare ve yönetimi Melek Tavus’a devredilmiştir.

Adem'in saf nesli olduklarına inanan Yezidiler için Şehid b.Cer, örnek alınması gereken tek modeldir. Seçilmiş bir millet oldukları inancının arka planında insanın yaratılışı mitosu yer alır. Bu mitosta, Adem'in saf nesli olan Şehid b. Cer'in Yezidilerin atası olduğu anlatılır.

Yezidilere göre Yezidi milleti bütün dinlerden önce tektanrı inancına sahipti. Yani kendilerini tek tanrılığın öncüleri olarak görürler. Bu nedenle tufanın da diğer milletler için hükmedildiğine inanırlar.

Yezidi eskatolojisinde ahiret hayatı ile ilgili bizim anladığımız şekilde ebedi bir mekan tasavvuru yoktur. Ahiret hayatı ile tenasüh inancı bir arada yer almaktadır. Yezidilikte ahiret hayatı, diğer dinlerdeki gibi sonsuz bir yaşamın süreceği cennet ve cehennemden oluşan bir hayat değildir. İnsanın inanç ve yaşayışına göre dünya, cennet veya cehenneme dönüşebilmektedir. Yani ahiret hayatı, tenasüh inancının tamamlayıcı bir unsurudur. Yezidilikte öbür dünya, kişinin inancına ve yaptığı eylemlerine göre, bu dünyaya ne şekilde geleceğine karar verildiği bir yer olarak tasavvur edilir.

Yezidilik, Ortadoğu'da varlığını sürdüren birçok din ve dinsel gelenek ile benzerliğinden dolayı senkretik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak, kendi kaynaklarından hareketle Yezidilik inanç sistemi; Tanrı inancı, Melek Tavus ve melek inancı, evren ve insan tasavvurları, tenasüh inancı, mehdi düşüncesi, ölüm, kıyamet, haşır ve mizan inançları bir bütün olarak düşünüldüğünde kendine özgü bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALLİSON, Christine.(2007). Yezidi Sözlü Kültürü. Ed. Abdullah Keskin. Çev. Fahriye Adsay. Avesta Yay. İstanbul.
- AZZAVÎ, Abbas. (1935). Târihu'l-Yezidiyye ve Aslu Akidetihim. Matbaatu Bağdat. Bağdat.
- BATUK, Cengiz. (2003). Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları. İz Yay. İstanbul.
- BEDELÊ FEQÎR HECÎ. (2002). Bawerî û Mîtolojiya Êzidiyan: Çendehe Têkist û Vekolîn. Çapxana Hawar. Dihok.
- COLLİNS, Andrew. (2001). Meleklerin Küllerinden: Günahkar Bir Irkın Yasaklanmış Mirası. Çev. Zafer Avşar. Avesta Yay. İstanbul.
- ÇOL, İsmail Bey.(1934). El-Yezidiyye Kadimen ve Hadisen. Ed. Kostantin Züreyk. American University of Beirut. Beyrut.
- DEMLÛCÎ, Es-Siddîk.(1949). El-Yezidiyye. Matbaatü'l-İttihad. Musul.
- ELİADE, Mircea. (2003). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna. Çev. Ali Berktaş. Kabbacı Yay. İstanbul.
- EMPSON, R.H.W.(1928). The Cult of The Peacock Angel. H. F. & G. Witherby by Northumberland Pres. London.
- FURLANİ, Giuseppe.(1940). The Religion of The Yezidis. Bombay.
- GUEST, John S. (2001). Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mîshefa Reş'in İzinde. Çev. İbrahim Bingöl. Avesta Yay. İstanbul.
- GÜNDÜZ, Şinasi. (1998a). Mitoloji ile İnanç Arasında. Etüt Yay. Samsun.
- GÜNDÜZ, Şinasi.(1998b). Din ve İnanç Sözlüğü. Vadi Yay. Ankara.
- GÜNDÜZ, Şinasi. (2002). “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”. Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi 23-28 Ekim 2001. Tüksev Yay. Ankara. ss.377-393
- IRAKLI PAPAŞ İŞHOK(2001). Yezidilerin Dini. çev. P. Gabriel Akyüz. Mardin.
- JOSEPH, İsyâ. (1909). “Yezidi Texts”. The Amerikan Journal of Semitic Languages and Literatures. C. 25. ss.111-156.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok.(1986). “Doğu ve Güneydoğun Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı”. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. Sayı 40. Şubat 1986. ss.39-75.
- KREYENBROEK, Philip G. (1995). Yezidizm-Its Background, Obsevances and Texual Tradition. The Edwin Melen Press. Lewiston.
- LAYARD, Austen Henry.(2000). Ninova ve Kalıntıları. Çev. Zafer Avşar. Avesta Yay. İstanbul.
- LESCOT, Roger. (2001). Yezidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması. Çev. Ayşe Meral. Avesta yay. İstanbul.
- OKÇU, Davut.(1993). İslam'dan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler. Birleşik Yay. Van.
- OMERXALÎ, Xanna. (2007). Êzdîyatî Cıvak Sembol Rîtuêl. Avesta Yay. İstanbul.
- PÎR MAMOU OSMAN: “Şeyh Adi Öncesi Yezidiler”, Dengê Êzidiyan, 4 ,1996. ss.25-28.
- SAMENOW, A. A. (1931). Küçük Asya Yezidilerin Şeytana Tapmaları. DFİFM. Çev: Abdülkadir İnan. C. 5. Sayı 20. ss.2-41. İstanbul.
- EL-AHMED, Sâmi Said. (1971). El-Yezidiyye Ahvâluhum ve Mu'tekedâtuhum. Bağdat.
- SEVER, Erol: Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni. 3. baskı, Berfin Yay. , İstanbul 1996.
- SEMU, Azad Saîd. (2001). El-Yezidiyye min Hilâli Nusûsihâ el-Mukaddese, Matbu Master Tezi, Beyrut. El-Mektebü'l-İslami. Beyrut.
- XİDİR PÎR SİLÊMAN, (1996). Êzdîyatî. Higher Education Pres. Duhok.
- WİGRAM, W.A. , WİGRAM, Edgar T.A. (2004). İnsanlığın Beşiği. Çev. İbrahim Bingöl. Avesta Yay. İstanbul.
- YALKUT, Sabiha Banu. (2002). Melek Tavus'un Halkı Yezidiler. Çev. Sabir Yücesoy. Metis Yay. İstanbul.
- YALTKAYA, M. Şerafeddin(1926). “Yezidiler”. DFİFM, Sayı 4. ss. 220-227. İstanbul.
- TAŞĞIN, Ahmet. (2005). Yezidiler. Aziz Andaç Yay. Ankara.
- TOLAN, Kemal.(2006). Nasandina Kevneşopan Êzdîyatîyê. Ed. Ahmet Önal. Weşanên Pêrî. İstanbul.